

ANDOK MÓNIKA

A KÖZÖSSÉG RÍTUSAI A KOMMUNIKÁCIÓBAN

Varga Gyula születésnapjára köszöntése

Rituális kiindulópontok

A kommunikáció rituális modelljét, szemléletét James Carey már az 1960-as évek közepétől kezdi kidolgozni, bemutatni, s egészen 2006-ban bekövetkezett haláláig ezt az utat járja. 1975-ben¹ jelent meg híressé vált, sokat idézett esszéje: *A Cultural Approach to Communication*. Ám ezzel Carey-nek nem az volt a célja, hogy kidolgozza a kommunikáció rituális modelljét – sosem azonosította magát a rituális modell elméletalkotójaként. Carey írását John Dewey-idézettel kezdi: minden dolgok közül a kommunikáció a legcsodálatosabb (...) a társadalom a kommunikációban létezik. Carey szerint két versengő metaforával írják le a kommunikációt az 1970-es években az Egyesült Államokban, az egyik a transzmisszió, a másik a rítus. A kettő – Carey szerint – nem áll teljes oppozícióban a másikkal, mivel mindkettőnek kimutatható vallási értelmű eredete, gyökere. A transzmisszió eredetileg Isten ígéjének terjesztését leíró metafora, míg a rítus ünnepi megerősítése a *szentnek*. (Pauly szerint értelmezhetjük ezt úgy is, mint a bibliai alapú protestantizmus és a rituális alapú katolicizmus szembeállítását.) A tételmondat az esszében így áll: „A kommunikáció szimbolikus folyamat, amely létrehozza, fenntartja, kiigazítja és átalakítja a valóságot”. (Carey 1989: 19.) A szerző ezzel a megközelítéssel lehetővé tette, hogy másképp lássák, értelmezzék, magyarázzák a kommunikációs folyamatokat és a média működését. A szimbolikus, kulturális aspektus erőteljesebben szerepel ezen írás megjelenése után mind a kommunikációs mind a médiaelemzésekben. Életműve összegzésekor nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy rituális modelljének kidolgozása gyökeresen változtatta meg a kommunikáció kutatását. Mert nem csupán egy sokadik alternatív modelltől van szó, hanem egy meghatározó fordulatról. Arról a kezdődő kulturális átrendeződésről, mely az 1960-as éveket jellemezte. Ahogy tanítványai, Eve Stryker Munson és Catherine Warrens látják: Carey jóval azelőtt elhozta az „értelmezési fordulatot” a kommunikációkutatásban, mielőtt az a szociológiában vagy a bölcsészettudományokban divatba jött volna. (Stryker Munson – Warrens 1997.) Az amerikai társadalomtudományon belül a kulturális tanulmányok, a *cultural studies* diszciplináris kialakulásához és meghonosodásához nagyban és az elsők között járult hozzá.

¹ 1989-ben újra kiadták.

Kiemelkedő tanítványa, Pauly a mester 1975-ös esszéjének értelmezéséhez három bevezető megjegyzést tesz. Elsőként azt, hogy kommunikációs modelljeink segítenek megérteni a dolgok jelentését, másodsor, hogy a kommunikáció nem feltétlenül nyújt új információt, inkább és sokkal gyakrabban a hétköznapi megszokott világának fenntartására szolgál, s harmadszor pedig, hogy varázslatos módon képes a valóság létrehozására, s szimbolikus hatása van. (Pauly 2014: 186.) A rítus mint interakciós forma segíti az egyént, hogy teljesebben és mélyebben részese legyen a legalapvetőbb realitásnak (vagyis annak, amit mások *szenként* írnak le). A rituális közelítés azért a legmegfelelőbb irány a kommunikáció elemzéséhez, mert a *társas gyakorlatra* és a *társas következményekre* fókuszál. Szerinte a racionális cselekvés alapú szemlélet domináns nyugati modelljéhez képest a jelentésre fókuszáló rituális sokkal eredményesebb. Hiszen a rituális elmélet azt emeli középpontba, hogy a közösség miként lehet szimbolikusan összekötve, szimbolikusan létrehozva; milyen módon mutatkozik meg, válik „tapinthatóvá” vagy akár vitathatóvá a társadalmi rend.

A rituális modellt továbbépítő Eric Rothenbuhler ezzel kapcsolatban azt írja, hogy a rítus azért rendkívül fontos az emberi együttélésekben, mert rendet visz bele. De a rendet nem politikai értelemben elgondolva, hanem a tapasztalatok értelmezésének közös rendjét értve rajta. Az ember nem egyedül, nem elszigetelten él, hanem közösségekben, s a közösségben való léthez szükséges a koordináció, a koordinációt biztosító mechanizmus. A rítus pedig egyike ezen mechanizmusoknak. (Rothenbuhler 1998.) Ahhoz, hogy megértsük a társas világ karakterét, létrejöttének forrásait, ahhoz először az emberi lehetőségekre kell figyelniük. Lehetőség alatt azt értve, hogy miként hozunk létre szimbólumokat és általuk egy közösen osztott társas rendet – emeli ki Carey munkásságát értékelő tanulmányában Adam. (Adam 2009.)

A kommunikáció kulturalista vagy rituális szemlélete szerint egy társadalom, egy kultúra számára nemcsak az üzenetek térbeli kiterjesztése a fontos (s ezáltal a kontroll biztosítása). Ennél fontosabb a közösség és vele együtt a kultúra időbeli fenntartása is. Ez pedig nemcsak információ átadás révén valósul meg, hanem a hitbéli, értékbeli meggyőződések fenntartása révén. Ennyiben inkább szakrális események archetípusára emlékeztet a rituális megközelítés. „A kommunikáció rituális szemléletének mozgatórugója nem az üzenetek térben való továbbítása, hanem a társadalom időbeni összetartása.” (Carey 2009: 15.) Pauly ezt tágabb kontextusba helyezve értelmezi, amikor azt írja, hogy Carey számára a társadalom léte a (rituális) kommunikáció miatt és a kommunikációban lehetséges. Hiszen a közösség mindennapi tapasztalatai, kulturális gyakorlatai a kommunikációban jönnek létre, alakulnak át és maradnak fenn. A

kommunikáció tanulmányozása – Carey elmélete alapján – azon valós társadalmi folyamatok vizsgálatát jelenti, melyek megalkotják, jelentéssel töltik meg és társadalmi használatra bocsátják a közösség számára fontos szimbolikus kulturális formákat. Általuk nemcsak tudás, de ezen tudáshoz fűződő attitűdök is megjelenítődnek. (Carey 2009: 24.)

Közösségiség

Az írás bevezető szakaszában azért idéztem ide a kommunikáció rituális elméletét, mert ennek segítségével értelmezhető igazi mélységében az, amit Varga Gyula megteremtett Egerben, a kommunikációs képzésben és szakmai közösségszervezésben. A szimbolikus jelentés-létrehozás felől nézve egy kicsit mindannyian egriek lettünk, tartozunk a városhoz, az egyetemmé lett főiskolához, a Varga Gyula köré szerveződő szakmai közösséghez mind a mai napig. Belénk épült, a részünkké vált az a néhány év, amelyet „főnöksége” alatt az Eszterházy Károly Főiskolán töltöttünk.

Emlékszem, amikor először beszéltünk telefonon még 2005-ben, s egyeztet-tük az első félévemet az EKF-en, megjegyezte: Ha vonattal érkezem, akkor az állomásról jöve feltétlenül nézsem meg az Érsekkeretet. Elcsodálkoztam, de egyúttal örültem is neki, mert látszott, hogy ezt az embert nemcsak az „üzemi működés” megszervezése érdekli. S valóban, az Érsekkert, ahogy minden más is Egerben – gyönyörű. Varga Gyula igazi lokálpatrióta, elmaradhatatlan része minden általa szervezett konferenciának egy-egy egri program. Hol a felújított Vár, hol a Szépasszony-völgy, hol az új Líceum került be a programfüzetbe.

Az első személyes találkozás is szokatlan volt, mert a főnök a bejáratnál vár. Nem a tanszéken, nem az irodájában, hanem a portán; engem, a kezdőt. Nem tudok elég hálás lenni Neki azért, amiért bizalmat szavazott nekem, akkor, amikor még nem volt meg a fokozatom (2006-ban kaptam kézhez a PhD-oklevele-met). Úgy látom, általában is jellemző rá, hogy felkarolta, segítette, támogatta a fiatalokat.

Tudományszervezői tevékenysége kimagasló. Varga Gyula nem konferenciákat szervez, hanem konferenciasorozatokat évről évre. Megszervezi az ehhez kapcsolódó kötetek kiadását, ami az MTMT tanúsága szerint harminc kiadványt jelent, legalábbis eddig. A tudományos tanácskozások mellett munkacsoportokat, szakmai szervezeteket hozott létre vagy kapcsolódott bele tevékeny módon a munkájukba: a Miskolci Akadémia Bizottság Kommunikációs Munkacsoportja, a Kommunikációs Nevelésért Egyesület, a Szemiotikai Társaság egyaránt sokat köszönhet neki. Személyes vonásai közül kettőt nagyon fontosnak tartok kiemelni: az egyik a szakmai szerénység, a másik az emberi-polgá-

ri nyitottság. Sosem hallottam dicsekedni azzal, amit szakmai életében elért (nem, mintha nem lett volna mivel) és mindig öröm volt vele utazni konferenciára, mert nemcsak a program szakmai része érdekelte, mindig volt kulturális kitekintés is az utazásban.

A Vörös Rák

Egri éveim egyik helyszíne az egykori helyőrségi klub, a Vörös Rák étterem volt, oda jártunk ebédelni az A-B menüből. Ha nem tudott együtt menni a tanzék, akkor visszatérvén az ebédszünetről Gyula első kérdése az volt: „Kislányok, mit ebédeltetek?” Persze kicsit paternalista ez a mondat, de valószínűleg ő az egyetlen ember, akitől ezt nemcsak elfogadom, de még jól is esik! S azt csak így utólag árulom el, nem igazán szerettem a Rákot!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ADAM, Stuart G. 2009. Foreword. In: Carey, James W.: *Communication as Culture. Essays on Media and Society*. Revised edition. Routledge, New York – London. I–XXIV.
- ANDOK MÓNIKA 2017. *A kommunikáció rituális elmélete*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- CAREY, James W. 2009. *Communication as Culture. Essays on Media and Society*. Revised edition. Routledge, New York – London.
- CAREY, James 1998. *Political Ritual on Television: Episodes in the History of Shame, Degradation and Excommunication*. In: Curran, James – Liebes, Tamar (eds): *Media, Ritual and Identity*. Routledge, London – New York. 42–70.
- PAULY, John J. 2014. *Ritual Theory and the Media*. In: Fortner, Robert S. – Fackler, Mark P. (eds.) *The Handbook of Media and Mass Communication Theory*. Vol. 1, John Wiley and Sons Ltd. Malden USA – Oxford UK. 172–189.
- ROTHENBUHLER, Eric W. 1998. *Ritual Communication. From Everyday Conversation to Mediated Ceremony*. Thousand Oaks London, New Delhi, SAGE Publication.
- STRYKER MUNSON, Eve – Warrens, Catherine A. (eds.): 1997. *James Carey: A Critical Reader*. University of Minnesota Press, Minneapolis – London.

BALÁZS LÁSZLÓ

„ÉLETET FAKASZTÓ VEZETÉS”

Köszöntés Varga Gyula 70. születésnapjára

„Mindig mondom, nincsen itt már színvonal” – mondogatja a mai napig némi büszkeséggel és örömmel a hangjában, minden alkalommal, amikor valamilyen eredményről, sikerélményről számoltam be.

„Látod, Gyula, ide is megengedték, hogy írjak.”

Anselm Grün 2005-ben¹ megjelent könyvének címe, mely a Varga Gyulával töltött közös éveket fémjelezheti. Azt, hogy egy tanár-diák kapcsolat sok munka, odafigyelés és gondoskodás árán hogyan juthat el egyfelől egy mély, kölcsönös tiszteleten alapuló szakmai viszonyhoz, másfelől pedig, hogy ez a fejlődés hogyan képes lassan teret engedni, megalapozni egy közös élményeken alapuló mély barátságot.

Az elmúlt 16 év során volt szerencsém az Ünnepeletet tanáromnak/mentoromnak, főnökömnek/kollégának s végül barátomnak nevezni. Érdekes és tanulmányos folyamat, mely kifejezhető lenne egy szóban, melyet Ő biztosan meg is találna a szótár vonatkozó összes kifejezésének ízlelgetését követően, de én nem próbálkozom. Egy-egy rövid anekdota úgy vélem, bár a közös emlékeket és élményeket le nem írhatja, de hálámat kifejezheti, mellyel tartoztam és tartozni is fogok Varga Gyulának az elmúlt és az elkövetkező (!) években mutatott jelenléteért. Igen, jelenléteért. Mert jelen lenni ma már egyre kevesebben tudunk.

Tanárom és mentorom. A kapcsolatunk mondhatni mostohán indult, csak úgy, mint minden hallgató viszonya tanárával, akinél sikeresen „abszolvál” egymás után két elégtelent az oktató által igencsak fontosnak vélt vizsgán. A vizsga jelentőségét mi sem fémjelezte jobban, mint hogy „az elégtelenért is meg kell dolgozni” – hangzott el a szóbeli vizsga végén, mintegy 45 perc (!) után. Kommunikáció! „A vizsga során nemcsak az fontos, hogy mit tud a vizsgázó, hanem az is, hogy miként vizsgázik, hogyan kommunikál.” Bevezetés a nyelvtudományba, Nyelvi kommunikáció, Személyközi kommunikáció – tárgyak sora, melyek az Eszterházy Károly (akkor még) Főiskola kommunikáció szakos hallgatói számára egy dolgot jelentettek: Varga Gyula, vagy ahogy egy-

¹ *Anselm Grün 2005. Életet fakasztó vezetés – A vezetés elvei Szent Benedek Regulájában.* Budapest, Benczés Kiadó.